

Зоран Симоновић¹

P. 19-32

Бранко Михаиловић²

ORIGINAL SCIENTIFIC ARTICLE

*Институт за економику пољопривреде
Београд*

Received: April, 10, 2017

Марко Јанковић³

Accepted: May, 5, 2017

*Висока школа за пословну економију и предузетништво
Београд*

УСМЕРАВАЊЕ ПОЉОПРИВРЕДНЕ ПРОИЗВОДЊЕ У СРБИЈИ И ОДРЖИВОСТ ЊЕНОГ РАЗВОЈА⁴

Апстракт

У раду се говори о умеравању пољопривредне производње и одрживости њеног развоја. Србија има повољне природне услове за развој разноврсне пољопривредне производње. Савремена пољопривредна производња мора да се усагласи у потпуности са свим прописима о заштити природне околине, као и да све програме хармонизује и усагласи са Националним програмом заштите животне средине. Пољопривреда учествује у укупној запослености у Србији са око 20%, што представља око 18% активног становништва. Из тог разлога Србија може да се сврстава у изузетно аграрну земљу. У том смислу пољопривреда Србије треба да се припреми за времена која долазе а односе се на скопије прикључење земље Европској унији. У том правцу влада је почела да смањје царинску заштиту за већину пољопривредних производа и прерађевина. Можемо да дамо мишљење да је сада изложеност домаћих пољопривредних произвођача и прерађивача према иностраној конкуренцији из године у годину све већа.

Кључне речи: пољопривредна производња, одржив развој, Србија.

JEL classification: Q01, Q13, Q15.

FOCUSING OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN SERBIA AND ITS SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstrakt

The paper talks about uemeravanju agricultural production and sustainability of its development. Serbia has favorable natural conditions for the development of various

¹ zoki@medianis.net

² brankomih@neobee.net

³ marko-jankovic@outlook.com

⁴ Рад је део истраживања на пројекту 46006 “Одржива пољопривреда и рурални развој у функцији остваривања стратешких циљева Републике Србије у оквиру дунавског региона” финансираног од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

agricultural production. Modern agricultural production must comply fully with all regulations on protection of the natural environment, as well as all programs harmonize and coordinate with the National Environmental Protection Programme. Agriculture in overall employment in Serbia with around 20%, which represents about 18% of the active population. For this reason, Serbia can be classified in a very agrarian country. In this sense, the Serbian agriculture should be prepared for the times ahead and refer to the recent accession to the European Union. In this regard, the government has started can reduce the customs protection for most agricultural commodities and products. We can not give an opinion now that exposure to domestic agricultural producers and processors by foreign competition every year more and more.

Key words: *agricultural production, sustainable development, Serbia*

Увод

Данашњи глобално употребљив концепт односи се на одрживу производњу и потрошњу која укључује еколошку, материјалну и енергетску ефикасност у свакој фази производње добара и услуга – од дизајнирања, производње, преко примарне и секундарне употребе, до рециклаже и одлагања. Тај модел је познат као „животни циклус производа” и на њега су упућени како дизајнери, инжењери, технолози, тако и економисти, правници, културолози. У сваком моменту постојања производа његови произвођачи, дистрибутери и потрошачи морају бити свесни свих његових еколошких, социо-културних и других последица и морају бити одговорни за њих. При томе, транспарентност еколошких карактеристика производа и начина његове потрошње, као и широка партиципација јавности имају прворазредни значај за његову одрживост.

Пољопривреда, заједно с прехранбеном и осталим повезаним индустријама обезбеђује око 20% БДП-а Републике Србије. Пољопривредни производи учествују у укупном извозу са 20–25 %. (Национална стратегија одрживог развоја, Службени гласник РС», бр. 57/2008 од 3.6.2008. г.)

Најзаступљенији извозни 104 производа су шећер, јагодичасто воће и житарице (кукуруз и жито). Постоји значајан потенцијал да се извоз многих производа повећа.

Ниво производње који је неопходан за снабдевање тржишта храном

Србија има повољне природне услове за развој разноврсне пољопривредне производње. Као што је познато Србија је лоцирана на повољном подручју северне географске ширине које карактеришу четири годишња доба и четири климатска подручја. Због тога је омогућен развој разноврсне биљне и сточарске производње: житарица, индустријског биља, воћа и поврћа, семенског и садног материјала, лековитог биља, крупне и ситне стоке. Поред климе, земљиште представља најбитнији природни услов за развој и размештај пољопривреде. Плодност земљишта је

подложна променама и под директним је утицајем климатских, хидролошких и биолошких промена, као и активности људи.

На основу података Владе Србије, наша земља располаже са око 5.734.000 ха пољопривредне површине (0,56 ха по становнику), а на око 4.867.000 ха те површине простире се обрадиво земљиште (0,46 ха по становнику). При томе, око 70% укупне територије Србије чини пољопривредно земљиште, док је 30% под шумама. (Влада Републике Србије, архива)

Према тренутном стању обрадиве површине су највећим делом (90%) у приватном власништву – индивидуални пољопривредни произвођачи, док је преосталих 10% у власништву државе и предузећа. Већи део обрадивог земљишта је закишелеан што је резултат неконтролисаног коришћења хемијских средстава, а у Војводини и заслањен, што сумарно посматрано умањује производне могућности пољопривреде и истовремено увећава трошкове производње. На основу тога неопходно је предузети агротехничке мере у циљу поправљања земљишне структуре, али потребна је и већа употреба органског ђубрива.

Посматрано географски Северни део Србије, Војводина, већим својим делом је равничарски, док се брдовити и планински предели налазе у централном и јужном делу Србије. Равничарски региони налазе се у Панонској низији и њеним ободним деловима, односно Мачви, Посавини, Поморављу, Стигу и Неготинској крајини. Сваки од ових региона погодан је за одређену врсту пољопривредне производње. Тако су равничарски региони као што је већ познато погодни за механизовану ратарску и повртарску производњу, брдовити и брежуљкасти за воћарску, виноградарску и сточарску производњу, а брдско-планински за развој овчарства, говедарства и шумарства.

Сматрамо да у Србији постоје природни услови за развој органске пољопривреде који се огледају, пре свега, у незагађеним пољопривредним површинама, као и у постојању домаћинства у планинским пределима са заокруженим циклусом биљне и сточарске производње. Производња, прерада и тржишни пласман органске хране морају да буду у сагласности са међународним стандардима и Законом о производњи органске хране у Србији.

У извештају Министарства за науку изаптити животне средине из 2002. године о стању животне средине у Србији констатовано је 651.000 или 75% анализираних пољопривредних површина погодна за органску производњу. (Ољача, 2015, 6).

Органска пољопривреда је базирана на есенцијалној вези пољопривреде и природе са акцентом на поштовању природне равнотеже. Путем органске производње и понуде здравствено безбедне хране креирају се предуслови за подстицање извоза и унапређење социјално-економског положаја руралне средине и националне економије.

Површина са које се сакупљају дивље биљне врсте из природних станишта методом органске производње у 2009. години износили су око 1.000.000 хектара, док обрадива површина на којој се примењују методе органске производње износи око 1.200 хектара. (Измењени и допуњени национални програм за интеграцију Републике Србије у Европску унију, 278). После пет година у Србији је 2014. године по сертификацијом било 9.446 хектара укупних пољопривредних површина према подацима Министарства пољопривреде и заштите животне средине. (Ољача, 2015, 6).

Према актуелним докуменатима и Стратегијама Владе Србије може се приметити да пољопривреда представља битан сегмент економског развоја Србије. Значај пољопривреде за националну економију се огледа у томе да поред економске има и социјалну и еколошку компоненту. На основу свега изложеног можемо констатовати да пољопривреда Србије има потребан ниво који је неопходан за производњу хране. Ипак, и поред великог потенцијала у сектору пољопривредне производње који је резултат повољних климатских услова, природних карактеристика земљишта и расположивих водних ресурса, он није још увек довољно искоришћен.

Пољопривреда Србије захваљујући својим сопственим капацитетима може да задовољи домаће тржиште хране пољопривредним производима, јер се производи све изузев јужног воћа. Са друге стране снабдевање тржишта храном и пољопривредним производима у Србији није уређено према стандардима који важе у земљама Европске уније. (Bogdanov, et all, 2007, 160). Тржиште пољопривредних производа и хране карактеришу следеће појаве:

- На првом месту то је постојање неколицине прерађивача, односно купаца пољопривредних производа који имају значајно тржишно учешће и тржишну моћ. Ови прерађивачи или купци пољопривредних производа доминирају на већини тржишта примарних пољопривредних производа: тржиште пшенице, сунцокрета, соје, шећерне репе, млека, дувана. Пословни амбијент у овој области карактеришу: мало домаће тржиште, отежане могућности пласмана, нарочито извоза, високи технолошки захтеви пољопривредне производње, стандарди у систему безбедности и квалитета хране и захтеви ЕУ итд.
- Посебан проблем представља пласман пољопривредних производа и хране у хипермаркете, који је додуше могућ, али само за мали број пољопривредних произвођача који имају велике производне могућности, затим за организоване и успешне задруге и удружења.
- Тржишта стоке, воћа, поврћа и јаја имају основни недостатак који се огледа у значајном учешћу „сиве“ економије, али и кроз свако одсуство организованог откупа и дугорочне повезаности примарних пољопривредних произвођача и прерађивача. На овим тржиштима мали број откупљивача има НАССР сертификат;
- У понуди пољопривредних производа и хране налази се велики број малих пољопривредних произвођача који су стари и недовољно образовани и имају малу економску снагу. Рад оваквих пољопривредних произвођача карактерише натурална или полунатурална производња. Имају мале могућности инвестирања у хладњаче, сушаре, силосе, у повећање производње и њену стандардизацију.
- Не постојање организованости пољопривредних произвођача кроз удружења и задруге. Из нашег претходног излагања произилази да постоји велики број произвођача који нема довољно сопствене производње за потребе тзв. великих купаца, а истовремено имају велику понуду и отежан пласман на локалном тржишту.
- У постојећим токовима откупа и плаћања који су ван регуларности, налази се велики проценат тржишта примарних пољопривредних произ-

вода што свакако поспешује нелојалну конкуренцију. Овакво стање је пре свега последица лоше примене закона и неефикасног рада инспекцијских органа.

- Не постојање откупно-дистрибутивних центара и земљорадничких задруга чија би улога била да од пољопривредних произвођача преузму функцију пласмана и дистрибуције. (Михаиловић, Симоновић, 2016)

Очување аграрних потенцијала и заштита природне околине

Савремена пољопривреда у временима која долазе мора да се усагласи у потпуности са свим прописима о заштити природне околине, као и да све програме хармонизује и доноси их у сагласности са Националним програмом заштите животне средине.

Неки од главних проблема негативног утицаја аграрне производње на стање животне средине односе се на:

- загађење земљишта због неконтролисаног коришћења пестицида и вештачких ђубрива и употребе загађене воде за наводњавање;
- проблеме хемијског и бактериолошког загађења вода;
- процесе ерозије земљишта (у централним и брдско-планинским регионима преовлађује водна ерозија, док је у Војводини доминантна солска ерозија¹);
- квалитет ваздуха (неконтролисано паљење сметлишта и пољопривредних површина);
- низак ниво еколошке свести пољопривредних произвођача о неопходности заштите животне средине и коришћења такозваних „добрих пољопривредних пракси“, односно одрживе пољопривреде која не угрожава животну средину. (Михаиловић, Симоновић, 2016).

Пољопривреда у Србији током последњих неколико година је доста смањила негативан утицај на природну средину. Негативан утицај се огледао пре свега кроз пад потрошње минералог ђубрива и заштитних средстава (као резултат високе неликвидности у пољопривреди). Ради присутности и даље неповољног општег стања у пољопривреди овакав тренд се и даље наставља, а у складу са тим, смањује се и учешће пољопривредне производње у загађењу животне средине.

На основу постојећег стања у Србији је интерес за еколошке пољопривредне програме веома мали, осим у подручјима која су заштићена законом због својих природних вредности. Сама политика заштите природне околине од негативних ефеката пољопривредне производње спроводи се кроз еколошке пољопривредне програме. Развој агро-еколошких програма саставни је део процеса приступања ЕУ, који је дефинисан унутар Заједничке аграрне политике Европске уније (ЗАП) и као такав обавезан је за све чланице ЕУ. (Ђекић, Јовановић, & Krstić, 2011, 136).

Иначе агро-еколошка плаћања су обавезне мере које све земље чланице ЕУ морају да примењују у складу са Стубом II Заједничке аграрне политике (Европски фонд за пољопривреду и рурални развој). Њихов циљ је да се фармери подстакну

да усвоје праксе пољопривредне производње које су одрживе и које су више у складу са очувањем животне средине, укључујући и очување биолошке разноврсности, предела и других природних ресурса.

Уобичајено је да се агро-еколошка плаћања примењују у оквиру такозваног Националног агро-еколошког програма (НАЕП). Јасно дефинисана и логична хијерархија циљева, који се желе постићи кроз спровођење широког спектра посебних подмера на овај се начин организују и, промовишу фармерима као национални, регионални и локални програми.

Република Србија још увек нема НАЕП, али су поједине агроеколошке мере спроведене у оквиру Програма мера за подстицање развоја пољопривреде и села Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде у периоду од 2005. до 2007. године и укључене у недавно припремљен нацрт Националног програма руралног развоја (НППР) за период 2010-2013. године. (Cooper, T., & Pezold, 2011, 12).

Међутим, до сада је на плану агроеколошких плаћања веома мало урађено. Неки облици агроеколошког плаћања доступни су из националног буџета за подршку органској пољопривредној производњи, (Службени гласник Републике Србије бр. 33/10) за очување аутохтоних раса домаћих животиња, (Службени гласник Републике Србије бр. 15/10) за процесе увођења добре пољопривредне праксе. Ове мере се могу користити као подстицај за даље развијање постојећих шема подршке у програмима ЕУ (подршка очувању биодиверзитета, разноликости пејзажа као и остале агроеколошке активности).

На бази тенденција да Србија жели да постане члан ЕУ, потребно је поставити нове и усагласити постојеће стандарде са политиком ЕУ, дефинисати основне правце политике заштите животне средине од негативних ефеката пољопривредне производње. У сваком случају треба унапредити сарадњу са Министарством за заштиту животне средине и просторно планирање, оснивањем сталних радних група и сл.

Када је реч о пољопривреди, општи циљ одрживог развоја јесте стварање економски исплативе и еколошки прихватљиве пољопривредне производње – окоснице сеоског развоја и основа постојања сеоског становништва у областима у којима постоје природни предуслови да се постигне одговарајући ниво конкурентности за продор на европско тржиште и друга тржишта. (Cizler, 2013, 87).

Циљеви одрживог развоја пољопривреде обухватају:

- 1) усклађивање националних прописа и акција из области пољопривреде са законодавством и праксом у ЕУ;
- 2) подстицање инвестиција у смањење загађења из пољопривреде, очување агродиверзитета и традиционалних (комбинованих) система фарми ради очувања предеоног и специјског биодиверзитета у осетљивим агроеколошким условима, развој система заштите добробити животиња, смањење ерозије, те очување и унапређење животне средине у целини;
- 3) повећање површина под органском и другим еколошки прихватљивим системима пољопривредне производње;
- 4) подизање и развијање јавне свести пољопривредних произвођача о проблемима животне средине, уз уважавање принципа заштите биодиверзитета и добробити животиња;

- 5) увођење кодекса добре пољопривредне праксе. Испуњење ових циљева кроз одговарајући акциони програм отвара поље динамичног привредног развртка базираног на знању.

Једно од најадекватнијих поља развоја и примене високих технологија у Републици Србији јесте пољопривреда, тј. решавање њених еколошких проблема. Потребно је основати националну лабораторију за безбедност хране која би била адекватна установа која не само што би доприносила решавању еколошких проблема домаће пољопривреде него би унапредила квалитет домаћих производа, па тиме и здравље становништва, подстакла извоз пољопривредних производа, те побољшала контролу квалитета увезене хране доприносећи успостављању амбијента равноправности у конкурисању домаћим производима. Такође, та установа би допринела снажнијем развоју пољопривреде и увођењу врхунских технологија у пољопривреду и прехранбену индустрију. Стварање позитивних социјалних ефеката кроз примену концепције обједињеног сеоског развоја створиће многоструко позитивне екстерне ефекте у политичком, демографском, културном, чак и безбедносном смислу.

Проблеми доходака пољопривредних произвођача

Пољопривреда учествује у укупној запослености у Србији са око 20%, што представља око 18% активног становништва те се из тог разлога Србија сврстава у изузетно аграрну земљу.² Додуше присутно је смањење овог тренда, али не у толикој мери као код других земаља у транзицији. То представља последицу спорог реструктурирања предузећа у Србији и реформисања националне економије, што је у коначном довело до неповољних кретања на тржишту рада, односно довело је до високе незапослености. Такође тржиште рада у Србији карактерише велика прикривена незапосленост и мала покретљивост радне снаге. С друге стране, тржиште радне снаге у сеоским подручјима карактерише неколико елемената и то:

- скромна заступљеност приватног сектора,
- неповољна старосна и образовна структура у односу на укупно становништво,
- већа незапосленост радно активног становништва,
- запосленост у примарном сектору је висока, а у терцијалном ниска.

Учешће пољопривреде у БДП руралних подручја износи 29,81%, што је знатно више у поређењу са осталим транзиционим земљама, будући да Србија има значајне ресурсе за пољопривредну производњу. (Нацрт стратегије руралног развоја 2010-2013, 12). Међутим, низак животни стандард пољопривредника последица је ниске продуктивности и интензивности пољопривреде Србије.

У структури прихода домаћинстава у Србији највише су заступљени приходи од запослења ван пољопривреде, од продаје пољопривредних производа и приходи од пензија. Структура запослености и прихода сеоске популације указује да у Србији доминира „невољом притиснута“ диверсификација доходака која је последица неповољног економског окружења и сиромаштва. При томе, највеће учешће

у укупним приходима сеоске популације свих подручја имају зараде запослених, иза којих су зараде од пољопривреде. На основу овог податка можемо да уочимо несразмеран однос запослених у пољопривреди (45%) и њеног учешћа у укупним приходима домаћинства (25%), што још једном потврђује ниску остварену продуктивност пољопривреде.

Незапосленост са друге стране представља структурни проблем српске пољопривреде. Стопа незапослености у сеоским подручјима је висока (21%) и одражава проблем недостатка прилика за запошљавање. Посебно деликатну позицију на тржишту рада у сеоским подручјима имају млади. Стопа незапослености младих знатно је виша у поређењу са укупном руралном радном снагом – стопа незапослености младих до 25 година троструко је већа у поређењу са просеком. (Национални програм руралног развоја 2011-2013, 11).

Иако апсолутно изражена запосленост у пољопривреди бележи високе стопе смањења (у 2012. у односу на 2004. била је нижа за 56%), удео пољопривреде у укупној запослености у Србији је и даље веома висок, међу највишим у Европи, и износи око 21%. Супротно очекивањима, од почетка економске кризе запосленост је смањивана и у пољопривреди, која по правилу у условима криза апсорбује вишкове радне снаге из других сектора. Ово се може објаснити високим уделом запослених на сезонским и повременим пословима у пољопривреди, који су се током кризе врло осетљиви на колебања на тржишту рада. (Нацрт стратегије пољопривреде и руралног развоја Републике Србије 2014, 12).

У временима која следе неке од мера подршке доходу пољопривредних произвођача би, уз адекватну регионализацију, могле бити усмерене ка газдинствима у планинским и другим подручјима која имају ограничења у развоју, паралелно са успостављањем адекватне шеме агроеколошких мера и суфинансирањем изградње инфраструктуре у садејству са политиком регионалног развоја, како би се поспешила рурална диверсификација у овим крајевима, ограничених производних могућности.

Подршка доходу некомерцијалних газдинстава, на којима живе углавном старији произвођачи, остала би раздвојена од производње, али условљена стављањем земљишта, осим окућнице, на располагање тржишно оријентисаним произвођачима, паралелно са активнијим ангажовањем социјалне и пензионе политике у овој области.

Унапређење конкурентске способности пољопривреде и њено прилагођавање тржишним принципима у условима либерализације

Царинска заштита за већину пољопривредних производа и прерађевина, се из године у годину смањује. Тако да се може дати мишљење да је изложеност домаћих пољопривредних произвођача и прерађивача према иностраној конкуренцији се из године у годину повећава. Оваква ситуација највише може да погоди уситњене и полунатуралне пољопривреднике, као и прерађиваче. За очекивање је да ће се у наредним годинама ова ситуација још више променити, пре свега из разлога започетих процеса царинске либерализације са ЕУ и остварене царинске либерализације са другим земљама (ЦЕФТА споразума, Руске федерације итд.).

Желимо да напоменемо да три аграрна региона у Србији пружају разноврсне природне услове за аграрну производњу. Док у равничарском региону доминирају житарице, индустријско биље и стајско сточарство, у брежуљкастом доминира воћарско – виноградарско – сточарска производња, а у планинском доминира планинско сточарство и воћарско – виноградарска производња. У актуелним условима рецесије брежуљкасти и планински рејон могу наступати у извозу са јагодичастим воћем (јагода, малина, купина) у чему су до сада имали значајне резулте. Иако је свет захватила рецесија познато је да је еластичност тражње за храном мала тј. тражња је увек присутна и мора се покрити производњом. У томе је главна шанса аграра у процесу рецесије када се многе потребе одбацују, посебно за некретнинама, аутомобилима и др. Ако посматрамо афирмисаност агро-регионалног идентитета Србије по појединим регионима, то би значило да се на пример регион Шумадије може специјализовати за производњу шљиве и јагодичастих воћа, регион Сјенице за сјенички сир, регион око Старе Планине за производњу старопланинског качкаваља, регион у сливу реке Јабланице за производњу поврћа итд.

Постоји велика неуједначеност економског развоја између региона. Најразвијенији је равничарски регион, а најмање је развијен планински, и то не само због природних услова, но пре свега због друштвено – економских и историјских околности.

Сматрамо да у садашњем актуелном моменту, сви региони имају шансу да у аграрном бизнису односно у аграрном предузетништву одпочну и организују производњу или рedefицишу већ стечене компаративне предности у појединим аграрним производима. (Simonovic, Simonovic, Gligic, 2009, 311).

Можда је најбоља могућност да се изгради конкурентност домаћих произвођача постојање јаке и развијене политике конкуренције на домаћем тржишту. Са друге стране домаће тржиште управо карактерише недовољно јака, неправедна и нарушена конкуренција у процесима откупа и промета пољопривредних производа. И поред тога што тржиште показује „грешке“ у функционисању, односно нема могућност да алоцира ресурсе у правцу веће производње и потрошње пољопривредних производа, држава не предузима скоро никакве мере као би исправила ове „грешке“ тржишта. То значи да се управо на државном нивоу дозвољава високи степен учешћа тржишта, неефикасно се спроводи антимонополска политика, врши се лоша примена других политика и закона.

Карактеристике тржишта откупа и промета пољопривредних производа у Србији су:

- Присутност тржишне структуре монополиста на тржишту откупа и у малопродаји пољопривредно прехрамбених производа, као и злоупотреба доминантног положаја од стране одређене или одређених компанија (прерађивача и трговаца). На тржишту откупа сунцокрета, соје, шећерне репе, пшенице, сировог млека, малина доминира неколицина великих и финансијских јаких прерађивача, односно купаца пољопривредних производа, који имају значајно тржишно учешће и моћ по питању утицаја на услове откупа и формирање откупних цена пољопривредних производа, а самим тим и на формирање нивоа производње ових производа.

- Непостојање тржишних ланаца заснованих на власничкој повезаности или на дугорочним уговорима између примарног произвођача са једне стране и откупљивача, прерађивача, трговца са друге стране.
- Неизвесан пласман, или неизвесни купопродајни уговори између примарног сектора и откупљивача (одредбе уговора често се не извршавају, посебно оне везане за наплату, у откупу често нема класирања производа, уобичајено је готовинско плаћање, тражња и откупне цене су изразито осцилаторне). Услови откупа који су конципирани на овај начин најчешће потичу од нерегистрованих кланица, млекара, хладњача, које послују углавном без уведених стандарда квалитета.
- Већи део процената откупа пољопривредних производа налази се у зони тзв. „сиве економије“, нарочито у сточарству, повртарству и воћарству (стално присуство прекупаца на кванташким и зеленим пијацама, продаја „од куће“, готовинско плаћање при откупу и сл.), а на овај начин се одржавају неравноправни услови такмичења произвођача и фирми које послују по закону и оних који га избегавају.
- Изостанак постојања савремених и модерних дистрибутивних центара, или велетржница, одакле би се пољопривредни производи, стандардизованог квалитета, дистрибуирали на домаће и извозно тржиште.
- И на крају још увек недовољно развијен систем јавних складишта, робних записа, терминске продаје пољопривредних производа, као и интервентног откупа пољопривредних производа, у случају очигледних „грешака“ тржишта. (Михаиловић, Симоновић, 2016).

Карактеристике тржишта које смо набројали представљају резултат неодговарајуће улоге државних институција, нарочито законодавне и судске власти³. Отклањање тржишних грешака, а самим тим јачање конкуренције на домаћем тржишту онемогућавају следећи фактори:

Недовољно развијена законска база (закони и подзаконска акта) за трговину и финансирање пољопривреде⁴, као и удруживање пољопривредника (закон о задругама), чиме је створена могућност за разне шпекулативне радње и јачање монопола.

Судски систем је углавном неефикасан. Присутно је одсуство примене донетих закона и подзаконских аката, немогућност осигурања власничких права, неефикасна судска извршења уговора. Овакав судски систем доприноси општем неповерењу између произвођача и прерађивача односно откупљивача, као и између тржишних актера и државе, тј. њених институција.

Наведимо само примера ради да, постојећи законодавно судски амбијент не погодује ефикасном раду Комисије за заштиту конкуренције, не потспешује ефикаснији рад инспекцијских органа (пре свега на њиховом задатку да санкционишу сиво тржиште), не погодује реформисању Дирекције за робне резерве по моделу Агенције за интервентни откуп у ЕУ, како би се избегле ад хок, нетранспарентне одлуке о откупу итд.

Недовољно ефикасно тржиште откупа и промета пољопривредних производа има читав низ негативних последица. Наведимо само неке од негативних:

- Опadaње пољопривредне производње које настаје због мање тражње, ниских откупних цена и високог тржишног ризика (постојање великих колебања цена и услова откупа доводе до одустајања од производње).

- Недовољно велика потрошња (а тиме и производња) пољопривредних производа услед високе цене коју плаћају потрошачи.
- Не постојање могућности да се оствари правилна дистрибуција доходака између примарних произвођача, прерађивача и трговаца (највећи профит остварује се у посредничким операцијама).
- Изразито ниска рентабилност производње која произилази из ниског профита у пољопривреди и немогућности модернизације и инвестирања у циљу повећања продуктивности.
- Определивање на сваштарску производњу у односу на специјализоване пољопривредне производње.
- Не постојање могућности да пољопривредна производња буде адекватно статистички, порески и билансно обухваћена.
- Смањена је могућност вођења ефикасне аграрне политике.
- Отежана могућност контроле безбедности и квалитета производа. (Национални програм пољопривреде 2009-2011).

Набројане последице указују нам на одсуство „базе“ на којој је могуће градити конкурентност домаћих произвођача, посебно на иностраном тржишту. Иако је годинама уназад сектор „Храна и живе животиње“ једини сектор са суфицитом у спољнотрговинској размени Србије,⁵ робна структура извоза пољопривредних производа је изузетно неповољна, а основ конкурисања, уместо квалитета, иновација и производа високе додате вредности – јесте искључиво цена. Раст продуктивности и иновативности уступа место извозу сировина, односно исцрпљивању природних и људских ресурса, а веома тешко успевамо да иностраном тржишту понудимо цену, квалитет, континуитет и потребну количину производа.

На крају желимо да истакнемо да је потребно јачати конкуренцију на домаћем тржишту и конкурентност домаћих произвођача из следећих разлога:

- И упркос томе што постоје мале интерне подршке пољопривреди и високе екстензивности пољопривредне производње, Србија даје тржишне вишкове многих пољопривредних производа који се могу усмерити у извоз.
- Процеси царинске либерализације подразумеваће јаку међународну конкуренцију, коју ће моћи да издрже само произвођачи који су своје капацитете ојачали на тржишту јаке домаће конкуренције.
- Потреба привлачења страних инвестиција, а страни инвеститори у Србији као једну од препорука Влади управо истичу потребу „стварања услова за слободну тржишну утакмицу на уређеном тржишту, на коме су сви учесници равноправни, а монополи адекватно регулисани.“

Закључак

На основу актуелних докумената Владе Србије које смо навели у раду може се закључити да пољопривреда представља важан елемент економског развоја Србије. Значај пољопривреде за националну економију се огледа у томе да поред економске има и социјалну и еколошку компоненту. На основу тога можемо да констатујемо да пољопривреда Србије има потребан ниво који је неопходан за производњу хране. Ипак, и поред великог потенцијала у сектору пољопривредне

производње који је резултат повољних климатских услова, природних карактеристика земљишта и расположивих водних ресурса, он није још увек довољно искоришћен. Још увек пољопривреда Србије својим сопственим капацитетима може да задовољи домаће тржиште хране и пољопривредних производа. Снабдевање тржишта храном и пољопривредним производима у Србији није уређено према стандардима који важе у земљама Европске уније.

Током последњих неколико година пољопривреда Србије је доста смањила негативан утицај на природну средину. Негативан утицај се огледао кроз пад потрошње минералог ђубрива и заштитних средстава. Разлог за некоришћење минералних ђубрива и заштитних средстава је био висока неликвидност која је заступљена у пољопривреди. Због присутности и даље неповољног општег стања у пољопривреди, овакав тренд се и даље наставља, а у складу са тим, смањује се и учешће пољопривредне производње у загађењу животне средине.

Према постојећем стању у структури прихода домаћинстава у Србији највише су заступљени приходи од запослених који раде ван пољопривреде, затим следе приходи од продаје пољопривредних производа и на крају приходи од пензија. Структура запослености и прихода сеоске популације указују да у Србији доминира диверсификација дохода која је последица неповољног економског окружења и сиромаштва. При томе, највеће учешће у укупним приходима сеоске популације свих подручја имају зараде запослених, иза којих су зараде од пољопривреде.

У нашој пољопривреди још увек постоји одсуство „базе“ на којој је могуће градити конкурентност домаћих произвођача, посебно на иностраном тржишту. У последњих неколико година сектор продаје хране и живих животиња је једини сектор који је био са суфицитом у спољнотрговинској размени Србије. Робна структура извоза пољопривредних производа је даље остала изузетно неповољна. Раст продуктивности и иновативности уступа место извозу сировина, односно исцрпљивању природних и људских ресурса, а веома тешко се успева да се иностраном тржишту понуди цена, квалитет, континуитет и потребна количина производа.

Литература

- Antevski, M., Petrović, P., & Vesić, D. (2012). Development perspectives in agriculture and rural areas in Serbia in the EU integration process. *Economics of agriculture*, 59(2), 243-251.
- Anufrijević, A. D., & Dašić, G. (2012). Komparativne prednosti poljoprivrede Srbije i održivi razvoj. *Socioeconomica-The Scientific Journal for Theory and Practice of Socio-economic Development*, (2), 143-154.
- Bogdanov, N. L., Robertson, B., Đorđević-Milošević, S., & Klark, L. (2007). *Small rural households in Serbia and rural non-farm economy*. UNDP.
- Влада Републике Србије, архива, <http://www.arhiva.srbija.gov.rs/cms/view.php?id=1024> (датум приступа, 01.03.2017).
- Đekić, S., Jovanović, S., & Krstić, B. (2011). Komparativna analiza strategija održivog ruralnog razvoja zemalja u okruženju-osnova za kreiranje efektivne strategije održivog ruralnog razvoja u Srbiji. *Ekonomске teme*.

- Dekić, S., Đorđević, V., & Mašković, D. [2016]. Quantitative analysis of multi-functionality of agrarian and rural development in the Republic of Serbia. *Ekonomika*, 62(2), 97-110.
- Измењени и допуњени национални програм за интеграцију Републике Србије у Европску унију, Република Србија, Влада, Београд, 2009, 278, http://www.emins.org/uploads/useruploads/dokumenti/npi_revidiranidir.pdf (датум приступа, 01.03.2017).
- Михаиловић, Б., Симоновић, З. (2016), *Стратешко планирање одрживог развоја пољопривреде и руралних подручја у Србији*, Институт за економику пољопривреде, Београд.
- Нацрт стратегије руралног развоја 2010-2013, МПШВ, Београд 2010. <http://www.avm.rs/dokumenti2/Nacrt%20Strategije%20RR%202010-2013.pdf> (датум приступа, 14.03.2017).
- Нацрт стратегије пољопривреде и руралног развоја Републике Србије 2014, МПШВ, Београд 2010. <http://www.kombeg.org.rs/Slike/UdrPoljoprivreda/2014/februar/Strategija%20Poljoprivrede%20i%20ruralnog%20razvoja%20RS%202014%20Nacrt%20word.pdf> (датум приступа, 14.03.2017).
- Национални програм пољопривреде 2009-2011, <http://www.tehnologijahrane.com/standardi/nacionalni-program-poljoprivrede-srbije-2009-2011-16#toc-iii-1-roveanje-konkurentnosti> (датум приступа, 14.03.2017).
- Национална стратегија одрживог развоја, Република Србија, Влада, Службени гласник РС", бр. 57/2008 од 3.6.2008., Београд, г 77.
- Национални програм руралног развоја 2011-2013, Република Србија, Влада, Београд 2011.
- Ољача С. (2015), *Контрола и сертификација у органској производњи у Србији*, Министарство пољопривреде и заштите њивотне средине, Београд.
- Привредна комра Србије. <http://www.pks.rs/Default.aspx?tabid=2917>
- Simonovic Z., Simonovic D., Gligic P., (2009): Agrarian Regions in Serbia as Natural Foundation and Market in Circumstance of Transition, *EAAE ind IEA, 113 Seminar of EAAE, The role of Knowledge, Innovation and Human Capital in Multifunctional Agriculture and Territorial Rural Development, Thematic Proceedings*, Belgrade.
- Уредба о коришћењу подстицајних средстава за подршку развоју органске производње за 2010. годину, Службени гласник Републике Србије бр. 33/10.
- Уредба за очување и одрживо коришћење генетичких ресурса домаћих животиња за 2010. годину, Службени гласник Републике Србије бр. 15/10.
- Cizler, J. (2013). Opportunities for the sustainable development of rural areas in Serbia. *Problems of Sustainable Development*, 8(2), 85-91.
- Cooper, T., & Pezold, (2011): *Развој националног агроеколошког програма за Србију*, ICUN Gland, Швајцарска и Београд Србија у сарадњи са Avalon-ом, I IEEP-ом, Naturom Balkanikom, Београд, 12.
- Chambers, R., & Conway, G. (1992). *Sustainable rural livelihoods: practical concepts for the 21st century*. Institute of Development Studies (UK).

Endnotes

1. Еолска ерозија настаје активношћу ветрова, односно, захваљујући њиховој способности да обликују површину Земље.
2. Учешће пољопривреде у укупној запослености износи 21,4%. Подаци су узети из Анкете о радној снази октобар, 2008.
3. Један од главних разлога недовољне развијености ових институција у Србији је одсуство политичке воље и одсуство сваке жеље да се донесу одговарајући закони, али још више да се путем изградње независног и ефикасног судства осигура њихова примена.
4. Мислимо пре свега на Законе који регулишу интервентан откуп, јавна складишта, терминску трговину, безбедност, квалитет и стандарде производа, услове откупа и сл.
5. Сектор „Хране и живих животиња“ је у 2010. години извезао робу у вредности за 1.768,1 милиона долара, а са друге стране увезено је хране и живих животиња у вредности 774,2 хиљаде долара.